

ลักษณะการเคลื่อนที่ของ “เวลา” ในภาษาไทยถิ่นเหนือ: ตามแนวภาษาศาสตร์ปริชาน

ปิ่นอนงค์ อ่ำปะละ¹

(Received: July 17, 2022; Revised: December 7, 2022; Accepted: December 7, 2022)

บทคัดย่อ

บทความวิจัยเรื่องนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) วิเคราะห์ลักษณะการเคลื่อนที่ของเวลาเมื่อปรากฏร่วมกับคำแสดงการเคลื่อนที่โดยมีทิศทางในแนวตั้ง คำแสดงการเคลื่อนที่โดยมีทิศทางในแนวระนาบ และคำแสดงการเคลื่อนที่โดยไร้ทิศทาง 2) นำเสนอผังภาพแสดงลักษณะการเคลื่อนที่ของเวลา โดยศึกษาข้อมูลภาษาจากวรรณกรรมประเภทคำวในช่วงปี พ.ศ. 2325 - 2555 จำนวน 35 เรื่อง ผลการวิจัยพบว่าลักษณะการเคลื่อนที่ของเวลา มี 3 ลักษณะ ดังนี้

ลักษณะแรก “การเคลื่อนที่โดยมีทิศทางในแนวตั้ง” เมื่อเวลาปรากฏร่วมกับคำว่า “ขึ้น” ทำให้เข้าใจได้ว่าเวลาสามารถเคลื่อนที่จากล่างไปสู่ด้านบน และเมื่อเวลาปรากฏร่วมกับคำว่า “ลง” ทำให้เข้าใจได้ว่าเวลาเคลื่อนที่จากทิศทางบนลงสู่ล่าง

ลักษณะที่สอง “การเคลื่อนที่โดยมีทิศทางในแนวระนาบ” การเคลื่อนที่นี้สัมพันธ์กับผู้มองเห็นเหตุการณ์การเคลื่อนที่ของเวลา เมื่อเวลาปรากฏร่วมกับคำว่า “เข้า” “ออก” “ไปหน้า” หรือ “ไปหน้า” “ลุน” และ “หลัง”

ลักษณะสุดท้าย “การเคลื่อนที่โดยไร้ทิศทาง” มีลักษณะการเคลื่อนที่ออกไปจากจุดเริ่มต้นแต่ไม่ปรากฏการสิ้นสุดของการเคลื่อนที่ การเคลื่อนที่นี้ยังแสดงเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นและผ่านพ้นไป

ลักษณะการเคลื่อนที่ทั้ง 3 ลักษณะแสดงให้เห็นว่า การเคลื่อนผ่านของเวลา มีความสัมพันธ์กับมนุษย์ ไม่ว่าจะการเคลื่อนที่นั้นจะอยู่ในพื้นที่หรือไม่ได้ระบุพื้นที่ก็ตาม แต่การรับรู้เวลาที่ได้นั้นเกี่ยวข้องกับกระบวนการรับรู้ผ่านประสาทสัมผัสของมนุษย์ ผลการศึกษาดังกล่าวนอกจากจะแสดงให้เห็นถึงการเคลื่อนที่ของเวลาดัง 3 ลักษณะที่กล่าวไว้ข้างต้นแล้วยังแสดงถึงความสัมพันธ์ระหว่างระบบความคิด ความรู้ และการรับรู้ผ่านประสาทสัมผัสของผู้มองเห็นการเคลื่อนที่ของเวลาอีกด้วย

คำสำคัญ: ลักษณะการเคลื่อนที่ เวลา ภาษาไทยถิ่นเหนือ ภาษาศาสตร์ปริชาน

¹ อาจารย์ ดร. ประจำหลักสูตรสาขาวิชาภาษาไทยเพื่อการสื่อสารสำหรับชาวต่างประเทศ คณะมนุษยศาสตร์และนิเทศศาสตร์ มหาวิทยาลัยพายัพ อีเมล: pin686@gmail.com

Motion of Time in Northern Thai Dialect: A Cognitive Linguistics Approach

Pinanong Ampala²

Abstract

This research aims to 1) analyze motion of time when co-occurred with vertical words movement, horizontal words movement and directionless words movement, 2) present image schemas of motion of time. The data were collected from 35 northern Thai literature “khâw” published in 1782-2012. The results indicated that there were 3 types of motion of time.

The first type of motion of time is “vertical movement”. When time co-occurred with the word /khûn/ “up”, it conveyed an ascending motion (moving upward) and when time co-occurred with the word /lon/ “down”, it indicated a descending motion (moving downward).

The second type of motion of time is “horizontal movement”. It was related to a person who witnessed an event of time movement if time co-occurred with the words / khâw/ “in”, /ɔ:k/ “out”, /pai-nâ:/ “moving forward” or /pai-nâ:/ “moving forward”, /lun/ “after” and /lǎn/ “after”.

The last type of motion of time is “directionless movement”. It was movement which moved out of the starting point without the finishing point of motion. In addition, this motion conveyed past events.

Three types of motion can be explained that the movement of time related to humans. No matter the movement was identified in a space, the perception of time which is movable related to perception via human senses. The aforementioned findings showed the relationship between concept, knowledge, and perception via senses of the person who perceives time movement.

Keywords: motion, time, Northern Thai dialect, Cognitive Linguistics

² Lecture Dr., Thai for Communication for Foreigners, Faculty of Humanities and Communication Arts, Payap University E-mail: pin686@gmail.com

บทนำ (Introduction)

ในทางภาษาศาสตร์ปริชาน การศึกษาด้านการเคลื่อนที่นั้นสัมพันธ์กับพื้นที่ และเวลานักภาษาศาสตร์ปริชานต่างแสดงให้เห็นว่าเวลาและพื้นที่สามารถแสดงด้วยตำแหน่งของเวลาในอดีต ปัจจุบัน และอนาคตที่สัมพันธ์กับมุมมองเห็นการเคลื่อนที่ของเวลาที่รับรู้ผ่านประสาทสัมผัส ทั้งนี้การเคลื่อนที่ (motion) เป็นการเปลี่ยนแปลงตำแหน่งด้วยการเคลื่อนที่ไปยังพื้นที่ของสรรพสิ่งหลัก โดยมีสรรพสิ่งอื่นเป็นจุดหมายหรือจุดอ้างอิง (Talmy, 2000a) ซึ่งเราสามารถอธิบายการเคลื่อนที่ที่เข้าใจความหมาย และความคิดได้ด้วยผังภาพ (image schema) การเคลื่อนที่จึงเป็นประเด็นที่ผู้วิจัยสนใจนำมาวิเคราะห์ “เวลา” ในอีกแง่มุมหนึ่ง เนื่องจากการศึกษา “เวลา” ที่ผ่านมานักวิจัยส่วนใหญ่จะศึกษาในประเด็นคำบอกเวลาที่สะท้อนวัฒนธรรมไทยถิ่นนั้น ๆ ได้แก่ การศึกษาคำบอกเวลาในภาษาไทยถิ่นอีสานและถิ่นใต้ (นิโลบล ภูระย้า, 2556; มจรุส คัมประสิทธิ์, 2553; มิ่งมิตร ศรีประสิทธิ์, 2548) รวมทั้งงานวิจัยที่ศึกษาเวลาในด้านการเปรียบเทียบโดยใช้ทฤษฎีภาษาศาสตร์ปริชาน เช่น ภาษาอังกฤษเปรียบเทียบกับภาษาไทย ดังเช่นงานวิจัยของ Kvalheim (2000) ที่ศึกษาวิเคราะห์เวลาจากรูปภาษาที่แสดงอุปลักษณ์ (metaphorical linguistic expressions) เป็นต้น

จากงานวิจัยที่ศึกษาเรื่องเวลา ผู้วิจัยพบว่าการศึกษาการเคลื่อนที่ของ “เวลา” และศึกษาเฉพาะในภาษาไทยถิ่นเหนือพบเพียงการศึกษาในประเด็นหนึ่งจากวิทยานิพนธ์เรื่องระบบมโนทัศน์เวลาในภาษาไทยถิ่นเหนือ (ปิ่นอนงค์ อ่ำปะละ, 2559) ซึ่งไม่ได้ลงในรายละเอียดเชิงลึกโดยศึกษาภายใต้กรอบของเหตุการณ์การเคลื่อนที่ (ปิ่นอนงค์ อ่ำปะละ, 2559, น. 137-138) เท่านั้น นอกจากนี้ ประเด็นที่ผู้วิจัยได้นำเสนอในบทความวิจัยเรื่อง “อุปลักษณ์เชิงมโนทัศน์เวลาเป็นการเคลื่อนที่ “ลง” ในภาษาไทยถิ่นเหนือ” (ปิ่นอนงค์ อ่ำปะละ, 2563, น. 51-56) ผู้วิจัยได้นำเสนอผลการศึกษาเพียงประเด็นเวลาเป็นการเคลื่อนที่ “ลง” อันเป็นส่วนหนึ่งของการเคลื่อนที่แสดงทิศทางในแนวตั้งเท่านั้น ส่วนบทความวิจัยเรื่องนี้ได้นำเสนอผลการศึกษาทุกประเด็นที่เวลาปรากฏร่วมกับคำกริยาแสดงการเคลื่อนที่และมีความหมายเปรียบเทียบแสดงเวลาจากรายงานการวิจัย “อุปลักษณ์มโนทัศน์ “เวลาเป็นการเคลื่อนที่” ในภาษาไทยถิ่นเหนือ” (ปิ่นอนงค์ อ่ำปะละ, 2563) ทั้งการเคลื่อนที่แบบมีทิศทาง ได้แก่ คำแสดงการเคลื่อนที่โดยมีทิศทางจากคำว่า “ขึ้น” และ “ลง” คำแสดงการเคลื่อนที่โดยมีทิศทางในแนวระนาบจากคำว่า “เข้า” “ออก” “ไป” “มา” “หน้า” “หลัง” และ “ลุน” รวมถึงคำแสดงการเคลื่อนที่โดยไร้ทิศทาง เหตุผลอีกประเด็นหนึ่งที่ผู้วิจัยตั้งใจที่จะศึกษาในประเด็นดังกล่าว เนื่องจากผลการศึกษาบางประเด็นที่ผู้วิจัยได้นำเสนอไว้ในส่วนของการอภิปรายผล (ปิ่นอนงค์ อ่ำปะละ, 2559, น. 142-143) น่าสนใจ คือ มีการบอกเวลาจากสภาพแวดล้อมที่เกี่ยวข้องกับคน ไม่ว่าจะเป็นการส่งเสียงร้องของสรรพสัตว์ในแต่ละช่วงเวลา เช่น เสียงไก่ เสียงนก เสียงเป็ด เป็นต้น รวมทั้งเสียงจากสรรพสิ่งที่มีมนุษย์เป็นผู้ทำให้เกิดเสียงเพื่อบอกเวลา เช่น เสียงฆ้อง หรือเครื่องบอกเวลา เช่น นาฬิกา จากเหตุผลที่กล่าวมาข้างต้นผู้วิจัยเห็นว่าหากนำมาศึกษาเพิ่มเติมและลงลึกในประเด็นลักษณะการเคลื่อนที่ด้วยทฤษฎีภาษาศาสตร์ ปริชาน จะทำให้เข้าใจและเห็นชัดเจนว่าภาษาไทยถิ่นเหนือมีลักษณะ

เวลาเป็นการเคลื่อนที่ได้อย่างไร ผู้ใช้ภาษาไทยถิ่นเหนือมีระบบคิดเรื่องเวลาอย่างไร และมีการมองโลกเกี่ยวกับเรื่องเวลาในแง่มุมเดียวกับผู้ใช้ภาษาทุกสังคมหรือไม่

การศึกษาเรื่องดังกล่าวจะเป็นแนวทางช่วยให้เข้าใจลักษณะการเคลื่อนที่ของเวลาในภาษาไทยถิ่นเหนืออีกลักษณะหนึ่ง ทั้งนี้ผู้วิจัยจะศึกษาด้วยทฤษฎีภาษาศาสตร์ปริชาน แนวคิดอุปลักษณ์ มโนทัศน์ (Lakoff & Johnson, 1980) และแนวคิดเรื่องการเคลื่อนที่ของเวลา (Lakoff, 1987; ปิ่นอนงค์ อำปะละ, 2559) ศึกษาเฉพาะกรณีที่เวลาเป็นการเคลื่อนที่เท่านั้น เพื่อแสดงให้เห็นว่าเวลาสามารถเคลื่อนที่ได้เมื่อปรากฏร่วมกับคำกริยาแสดงทิศทางทั้งในแนวตั้ง และในแนวระนาบ และไร้อทิศทาง

ผลการศึกษาที่ได้จะเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาวเคราะห์การเคลื่อนที่ของเวลาซึ่งจะช่วยพัฒนา ด้านการคิดวิเคราะห์ของผู้เรียนด้วยทฤษฎีภาษาศาสตร์ปริชานที่เกี่ยวข้องกับด้านภาษา และความหมาย ที่แสดงความเปรียบได้อีกด้วย

วัตถุประสงค์ (Research Objectives)

1) เพื่อวิเคราะห์ลักษณะการเคลื่อนที่ของเวลาเมื่อปรากฏร่วมกับคำแสดงการเคลื่อนที่โดยมีทิศทางในแนวตั้ง คำแสดงการเคลื่อนที่โดยมีทิศทางในแนวระนาบ และคำแสดงการเคลื่อนที่โดยไร้อทิศทางในภาษาไทยถิ่นเหนือ

2) เพื่อนำเสนอผังภาพแสดงลักษณะการเคลื่อนที่ของเวลาในภาษาไทยถิ่นเหนือ

วิธีการวิจัย (Research Methodology)

ผู้วิจัยดำเนินการวิจัยโดยใช้วิธีการดำเนินการตามขั้นตอนในลักษณะเดียวกับปิ่นอนงค์ อำปะละ (2559, น. 43 – 45) ปิ่นอนงค์ อำปะละ (2560, น. 36 - 39) และปิ่นอนงค์ อำปะละ (2563, น. 43 – 45) รายละเอียดดังต่อไปนี้

1. ทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับทฤษฎีภาษาศาสตร์ปริชาน (Cognitive Linguistics)

และมโนทัศน์ (concept) อุปลักษณ์มโนทัศน์ (conceptual metaphor) การเคลื่อนที่ (motion) และ ผังภาพ (image schema) เวลา (time)

2. เก็บข้อมูลภาษาจากรรณกรรมประเภทคำว คร่าว และคำวขอ ซึ่งเป็นวรรณกรรมที่เขียนด้วยภาษาไทยถิ่นเหนือที่แต่งขึ้นหรือตีพิมพ์เผยแพร่ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2325 – 2555 ซึ่งเป็นฉบับที่ถ่ายทอดจากตัวอักษรธรรมล้านนาเป็นตัวอักษรไทยทั้งสิ้น 35 เรื่อง และเป็นคำวที่ยังปรากฏต้นฉบับในการตีพิมพ์ ได้แก่

- 1) คร่าวหงส์ผาคำ
- 2) คร่าวดอยสุเทพและสร้างถนนในเมืองเชียงใหม่
- 3) คำวเจ้าราชพุทธทำนายของล้านนา
- 4) คำวรับเสด็จพระเจ้านองยาเธอกรมหมื่นพิชิตปรีชากร
- 5) คำวชอกำก้ำดำ
- 6) คำวเจ้าสุวัตรและนางบัวคำ
- 7) คำวเจ้าเจ็ดตน
- 8) คำวบัวระวงศ์หงส์อำมาตย์
- 9) คำวพญาพรหม
- 10) คำวจ้าง 7 หัว 7 ทาง
- 11) คำวพุทธ

ประวัติ: วรรณกรรมแห่งเวียงเหนือ 12) คำนิราศเมืองกอก 13) คำกาวิละ 14) คำลิลิตพระลอ 15) คำวไปต่างประเทศ 16) คร่าวกลอนขอเชียงตุง 17) คร่าวรำ 700 ปีเมืองเชียงใหม่ 18) ตำนานเมืองเชียงใหม่ 700 ปี: คำขอฉบับเทิดพระเกียรติการครองสิริราชสมบัติครบ 50 ปี 19) คำขอนิยายธรรมเรื่องบัวหอม 1000 กาบ 20) พระลอคำคร่าว 21) คร่าวสร้อยระยงศ์เมือง 22) คำขอนางอุทธะลา 23) คำขอนกกระจาบ 24) คำขอวงศ์สุวรรณค์เล่ม 1 25) คำขอวงศ์สุวรรณค์เล่ม 2 26) คำขออ้ายร้อยขอด 27) คำขอเจ้าโสทะนาและนางปะณะวี 28) คำขอข้างงาเดี่ยว 29) คำขอชีวหาลิ้นคำ 30) คำขอป่าตะเพียน 31) คำขอสุวรรณหอยสังข์ 32) คำขอจันตะมะ 33) คำขอข้างโพงนางผมหอม 34) คำขอวรรณะพราหม และ 35) คำขอสุวรรณเมกษะหมาขนคำ

โดยเหตุผลที่ผู้วิจัยเลือกศึกษาข้อมูลชุดเดิมนี้นี้ เนื่องจากสิ่งที่ผู้วิจัยศึกษาในครั้งนี้ คือ เวลาและการเคลื่อนที่จากการปรากฏร่วมกับคำแสดงการเคลื่อนที่โดยมีทิศทางในแนวตั้ง ได้แก่ “ขึ้น” “ลง” และคำแสดงการเคลื่อนที่โดยมีทิศทางในแนวระนาบ ได้แก่ “เข้า” “ออก” “ไป” “มา” “ก่อน” “หลัง” “ลุน” และคำแสดงการเคลื่อนที่โดยไร้ทิศทางเท่านั้น ข้อมูลที่ได้มาจากการเก็บรวบรวมข้อมูลใหม่จากวรรณกรรมคำทั้ง 35 เรื่อง ดังที่กล่าวไว้ข้างต้น นอกจากนี้ การเลือกข้อความที่นำมาวิเคราะห์จะช่วยเติมเต็มความรู้ความเข้าใจเรื่องลักษณะการเคลื่อนที่ของเวลาได้อีกทางหนึ่ง รวมทั้งคำทั้ง 35 เรื่องยังจะช่วยสรุปภาพรวมในประเด็นการศึกษาลักษณะการเคลื่อนที่ของเวลาได้อย่างครอบคลุมทุกประเด็น

3. รวบรวมคำที่มีความหมายแสดงเวลา ได้แก่ คำบอกเวลา เช่น วัน เดือน ขวบ ปี (ปี) ทุ่ม โมง

ยาม เจ้า (เข้า) รวมทั้งคำว่า แจ้ง รุ่งแจ้ง ซึ่งบอกถึงเวลาเช้า เป็นต้น และ คำที่มีความหมายอุปลักษณ์แสดงเวลา เช่น สุรียา ต่าวัน ตะวัน เป็นต้น โดยผู้วิจัยอาศัยการตีความหมายจากคำที่แสดงการเคลื่อนที่ ได้แก่ ขึ้น ลง ไป มา เข้า ออก ก่อน หลัง และลุน ฯลฯ ที่ปรากฏร่วม

4. นำทฤษฎีภาษาศาสตร์ปริชาน (Cognitive Linguistics) ซึ่งเป็นขั้นตอนเดียวกับปีนอนงค์ อ่ำปะละ (2559) และปีนอนงค์ อ่ำปะละ (2560) ในประเด็นมโนทัศน์ (concept) อุปลักษณ์มโนทัศน์ (conceptual metaphor) (Lakoff & Johnson, 1980) การเคลื่อนที่ (motion) (Lakoff, 1987; ปีนอนงค์ อ่ำปะละ, 2559) และผังภาพ (image schema) (Johnson, 1987; Evans & Green, 2006; Talmy, 2000) มาเป็นเครื่องมือในการวิเคราะห์ข้อมูลและนำเสนอความคิด

5. นำคำหรือรูปภาษาซึ่งรวบรวมได้จากข้อ 3 มาแปลความหมายจากภาษาไทยถิ่นเหนือเป็นภาษาไทยกลางตามพจนานุกรมของ อุดม รุ่งเรืองศรี (2547) ผู้เชี่ยวชาญด้านวรรณกรรมไทย และงานด้านอักษรและวรรณกรรมล้านนา

6. นำคำ หรือรูปภาษาซึ่งรวบรวมได้จากข้อ 3 มาจัดกลุ่มและแยกประเภทของอุปลักษณ์ มโนทัศน์ การเคลื่อนที่ตามความหมาย คือ คำแสดงการเคลื่อนที่โดยมีทิศทางในแนวตั้ง คำแสดงการเคลื่อนที่โดยมี ทิศทางในแนวระนาบ และคำแสดงการเคลื่อนที่โดยไร้ทิศทาง ได้แก่ *ขึ้น ลง เข้า ออก ไป มา หน้า หลัง ลู่น ไคว่ ไกว่ ล่วง ล่วงล้ำ ล่วงล้น จับกัน กอง เถิง เติง ถึง คลา ไคลคลา ไกกา ลับ จ่อน คล้อย สบต ล่อง ครอบ ต่องเดี่ยว และจู้จี้*

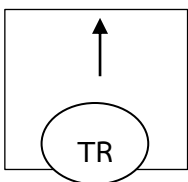
7. วิเคราะห์รูปภาษาที่แสดงอุปลักษณ์เวลา และการโยงความสัมพันธ์ทางความหมายจากรูปภาษา ซึ่งรวบรวมได้จากข้อ 3 หลังจากนั้นจึงอธิบายความหมายมโนทัศน์เวลาที่เกิดขึ้น เมื่อปรากฏร่วมกับคำที่ เกี่ยวข้องกับการเคลื่อนที่ และคำอื่น ๆ ที่มีคุณสมบัติทางความหมายแสดงเวลา แล้วจึงอธิบายความหมาย การเคลื่อนที่ที่เกิดขึ้นด้วยผังภาพ

ผลการวิจัย (Results)

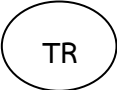
ลักษณะการเคลื่อนที่ของเวลาในภาษาไทยถิ่นเหนือจากข้อความทั้งหมด 223 ข้อความ ปรากฏ การเคลื่อนที่ของเวลาใน 3 ลักษณะดังนี้ ลักษณะแรก การเคลื่อนที่โดยมีทิศทางในแนวตั้ง ลักษณะที่สอง การเคลื่อนที่โดยมีทิศทางในแนวระนาบหรือการเคลื่อนที่โดยมีทิศทางในแนวนอน และลักษณะสุดท้าย การเคลื่อนที่โดยไร้ทิศทาง รายละเอียดดังต่อไปนี้

1. การเคลื่อนที่โดยมีทิศทางในแนวตั้ง ลักษณะการเคลื่อนที่ของ “เวลา” เป็นการเคลื่อนที่ใน ทิศทาง “ขึ้น” และ “ลง” ผู้วิจัยจะได้อธิบายทั้ง 2 ทิศทาง ดังนี้

1.1 การเคลื่อนที่ “ขึ้น” ทิศทางจากล่างขึ้นบน ลักษณะการเคลื่อนที่ดังกล่าวพบ เมื่อคำบอกเวลา หรือคำที่มีความหมายอุปลักษณ์แสดงเวลา ปรากฏร่วมกับคำว่า “ขึ้น” จากข้อมูลคำว พบคำว่า “อายุ” “เดือน” “รุ่งเช้า” “ระดิดยา” “สุรียนต์” “สุรียา” “สุรียะ” ลักษณะผังภาพแสดงได้ดังนี้

ผังภาพ 1 แสดงลักษณะการเคลื่อนที่ “ขึ้น” ของเวลา

อธิบายผังภาพได้ว่า หมายถึง เวลา ส่วน หมายถึง ลักษณะและการเคลื่อนที่ของเวลา จากล่างขึ้นบน

ผลการวิเคราะห์ “เวลา” เมื่อปรากฏร่วมกับคำแสดงการเคลื่อนที่ “ขึ้น” ดังตัวอย่างต่อไปนี้

1.1.1 “อายุ” ปรากฏร่วมกับ “ขึ้น” ตัวอย่างเช่น

(1) “ดิถีอายุใหญ่ขึ้นสิบปี ใจใฝ่มีใครไพบวชลับ”

(อายุวันเพิ่มมากขึ้น 10 ปี มีความต้องการอยากออกบวช)

(อุคตม รุ่งเรืองศรี, 2528, น. 12)

อธิบายได้ว่า ตัวอย่าง (1) เมื่อ “อายุ” ปรากฏร่วมกับ “ขึ้น” แสดงลักษณะการเคลื่อนที่ คือ การเปลี่ยนแปลงของอายุ “คน” ที่เพิ่มขึ้นจากเดิมโดยเปลี่ยนจากอายุหนึ่งไปเป็นอีกอายุหนึ่ง

1.1.2 “สุริยนต์” ปรากฏร่วมกับ “ขึ้น” ตัวอย่างเช่น

(2) “สุริยนต์ขึ้นบนเศศต้อง อากาศห้องเมฆา”

(พระอาทิตย์เคลื่อนที่ขึ้นไปบนท้องฟ้า)

(คำวขอป่าตะเพียน, 2510, น. 46)

อธิบายตัวอย่าง (2) ได้ดังนี้ ตัวอย่าง (2) “สุริยนต์” เคลื่อนที่ขึ้นจากพื้นที่ คือ ท้องฟ้าซึ่งการเคลื่อนที่ “ขึ้น” บอกตำแหน่งที่เปลี่ยนไปตามการมองเห็นของคนที่มองเห็นการเคลื่อนที่ของเวลา

นอกจากคำบอกเวลา และคำที่มีความหมายอุปลักษณะแสดงเวลาจะปรากฏร่วมกับ “ขึ้น” แล้ว ยังพบว่าปรากฏร่วมกับ “ขึ้นมา” และ “พุ่งขึ้น” ซึ่งลักษณะการเคลื่อนที่มีลักษณะเดียวกับเมื่อปรากฏร่วมกับ คำว่า “ขึ้น” ดังนี้

1.1.3 “ระติยา” ปรากฏร่วมกับ “ขึ้นมา” ตัวอย่างเช่น

(3) “กันระติยาขึ้นมาเป่งป้อย กสัตรำตันบุญ บ่หน้อยตีนบันทมจิ้นแล้ว

มาสรงธาราบกก้าดแก้ว แล้วหำงมำเจ้าอาซา”

(เมื่อเวลาเข้าเคลื่อนที่ขึ้นมาจนสว่าง กษัตริย์ตื่นจากบรรทมแล้วสร่งน้ำ)

ยังไม่ออกเดินทางแล้วจัดเตรียมหำมำ”

(คำวขอป่าตะเพียน, 2510, น. 35)

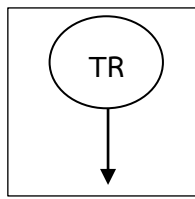
(4) “กันสุริยะพุ่งขึ้นผายผัน ก็ยกรังริพลแห่งเจ้าสนั่นห้วนไหว”

(เมื่อพระอาทิตย์เคลื่อนที่พุ่งขึ้นก็ยกทัพของตนเสียงสนั่นห้วนไหว)

(คำวขออ้ายร้อยชอด, 2511, น. 138)

อธิบายตัวอย่าง (3) และ (4) ได้ว่า ตัวอย่าง (3) การเคลื่อนที่ของ “ระติยา” มาจากการรับรู้ของมนุษย์ซึ่งมองเห็นลักษณะการเคลื่อนที่จากที่จากตำแหน่งหนึ่งซึ่งไม่ระบุชัดเจนขึ้นไปยังตำแหน่งที่สูงขึ้นจากการคาดคะเนผ่านประสาทสัมผัสโดยสภาพหลังจากการเคลื่อนที่บอกถึงเวลาเช้า ส่วนตัวอย่าง (4) การเคลื่อนที่ของ “สุริยะ” มีลักษณะเคลื่อนที่จากระดับต่ำไปสู่ที่ระดับสูง แล้วมีสภาพเคลื่อนที่ไปข้างบนหรือข้างหน้าในทันที เหมือนไม่มีสิ่งใดขวางกั้น สืบได้จากคำว่า “พุ่ง”

1.2 การเคลื่อนที่ “ลง” ทิศทางจากบนลงล่าง ลักษณะการเคลื่อนที่นี้สอดคล้องกับผลการวิเคราะห์ของปีนอนงค์ อ่ำปะละ (2563, น. 51 – 56) ที่สรุปไว้ในบทความวิจัยเรื่อง “อุปลักษณะเชิงมโนทัศน์เวลาเป็นการเคลื่อนที่ “ลง” ในภาษาไทยถิ่นเหนือ” ว่า เมื่อคำบอกเวลา ได้แก่ “คำ” และคำที่มีความหมายอุปลักษณะแสดงเวลา ได้แก่ พระอาทิตย์ สุริยะ สุริยา สุริยัน สุริยน ตะวัน และตัววัน ปรากฏร่วมกับคำว่า “ลง” แสดงให้เห็นใน 5 รูปแบบ ที่มีการเคลื่อนที่ของเวลาในบริบทและตำแหน่งที่แตกต่างกัน แต่ทุกรูปแบบมีจุดร่วมกันคือ เวลาต่างเคลื่อนที่ลงเป็นแนวดิ่งไม่ว่าจะมีริยาเคลื่อนที่อื่นตามมาหรือไม่ก็ตาม แสดงดังผังภาพต่อไปนี้

ผังภาพ 2 แสดงลักษณะการเคลื่อนที่ “ลง” ของเวลา
(ที่มา: ปีนอนงค์ อ่ำปะละ, 2563, น. 51)

1.2.1 คำบอกเวลาปรากฏร่วมกับคำว่า “ลง” ตามด้วยคำบอกเวลา ตัวอย่างเช่น

(5) “กันคำลงแลง ฟ้าแดงซ้อยร้อย เจ้าปีกอว้ยหน้าคินมา”

(พอเวลาเย็นลงเปลี่ยนเป็นเวลาค่ำ ท้องฟ้าเปลี่ยนเป็นสีแดงอากาศหนาวเย็นเล็กน้อย เจ้าก็ย้อนกลับมา)

(ปัญญา, 2511, น. 78)

อธิบายตัวอย่าง (5) ได้ว่า คำบอกเวลา “คำ” ปรากฏร่วมกับกริยาเคลื่อนที่ “ลง” แสดงการเคลื่อนที่ของเวลาเป็นลำดับหรือระดับขั้นเสมือนเวลาเคลื่อนที่ลงไปเหมือนขั้นบันได โดยมีลักษณะการเคลื่อนที่ลงและลดระดับจากเวลาหนึ่งคือ “คำ” ไปสู่อีกเวลาหนึ่ง คือ “แลง” อย่างต่อเนื่อง

1.2.2 คำที่มีความหมายอุปลักษณะแสดงเวลาปรากฏร่วมกับ “ลง” ตามด้วยคำบอกเวลา ตัวอย่างเช่น

(6) “กันสุริแสงลงแลง پایแล้วลับเหลี่ยมแก้วกันทอน”

(เมื่อพระอาทิตย์เคลื่อนที่ลงในเวลาเย็นก็ลับเหลี่ยมเขา)

(นายไธ้, 2511, น. 18)

อธิบายตัวอย่าง (6) ได้ว่าลักษณะการเคลื่อนที่ของ “สุริแสง” บอกที่หมายสิ้นสุด คือ เหลี่ยมแก้ว กันทอน (ภูเขา) และการเคลื่อนที่เสมือนการเดินทาง

1.2.3 คำบอกเวลา ปรากฏร่วมกับคำว่า “ลง” ตัวอย่างเช่น

(7) “พะใจเข้าวัง คำลงจะจั้น แบ่งหน้าปานอื่น”

(รับแรงเข้าวัง เวลาคำเคลื่อนที่ลงมากระชั้นชิด อย่าทำหน้าที่แบบนั้น)

(นิคม พรหมเทพย์, 2534, น. 33)

อธิบายตัวอย่าง (7) ได้ดังนี้ ตัวอย่าง (7) ลักษณะการเคลื่อนที่ของเวลา แม้ว่าจะไม่ปรากฏสถานที่หรือที่หมายซึ่งเคลื่อนที่ไปถึงก็ตาม การเคลื่อนที่มีลักษณะแตกต่างกันออกไป ทั้งเคลื่อนที่แล้วเกิดการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพ สังเกตได้จากสภาพแวดล้อมที่อยู่ใกล้ ดังเช่น สภาพของแสงพระอาทิตย์ที่อ่อนลงและอีกสภาพของเวลาเย็นหรือคำเคลื่อนเข้ามาแทนที่

1.2.4 คำบอกเวลา และคำที่มีความหมายอุปลักษณะแสดงเวลาปรากฏร่วมกับ “ลงไป” “ลงมา” และ “ลงลับ” มีลักษณะการเคลื่อนที่เช่นเดียวกับคำว่า “ลง” ตัวอย่างเช่น

(8) “ตำวันหลวงลงไปจ้วยจ้วย ริมตีนฟ้าลายฟ้าย้อย”

(พระอาทิตย์เคลื่อนที่ลงเฉียงไปเรื่อย ๆ ยังริมขอบฟ้า)

(คำวขอสุวรรณเมกษะหมาชนคำ, 2511, น. 19)

อธิบายตัวอย่าง (8) ได้ว่า การเคลื่อนที่ของ “ตำวันหลวง” มีทิศทางลงเฉียงไม่ได้เคลื่อนลงเป็นเส้นตรง จากคำว่า “จ้วยจ้วย” ที่มีความหมายว่าเฉียงลง

(9) “กอยเมงม่านพอน บ่ม่วนมันหุ นามะแหลบแต่แค้ตำวันอื่น

กันเลิงตำวัน ลงมาซ้อซัน ก็นตอนตีปายล้า”

(ดูพม่าพอนรำ ไม่เสนาะหูแต่ก็ดูไปอย่างนั้น เมื่อพระอาทิตย์เคลื่อนลด

ระดับลงมาอีกระดับหนึ่งจึงกินอาหารเที่ยงในเวลาบ่าย)

(นายไต้, 2511, น. 83)

อธิบายตัวอย่าง (9) ได้ว่า การเคลื่อนที่ของ “ตำวัน” มีการเคลื่อนจากบนลงล่างเคลื่อนที่เป็นลำดับขั้นสามารถคาดคะเนได้จากการรับรู้ของสายตา

(10) “พระสุริยาลงลับเหลี่ยมห้อย จะดาเสียงแสงที่อันเป่งป้อยลับลงคอยหลับจัน”

(พระอาทิตย์เคลื่อนที่ลงลับเหลี่ยมเขารอจะหมดแสง)

(คำวขอป่าตะเพียน, 2510, น. 34)

อธิบายตัวอย่าง (10) ได้ว่า ลักษณะการเคลื่อนที่ของ “พระสุริยา” เคลื่อนไปยังที่หมายซึ่งระบุไว้ชัดเจน คือ “คอย” (ภูเขา) โดยเมื่อเคลื่อนลงแล้วทำให้สภาพสรรพสิ่งโดยรอบเปลี่ยนแปลงไม่ปรากฏแสงของ “พระสุริยา” จากคำว่า “เสียงแสง” ซึ่งมีความหมายว่า สิ้นแสง

2. การเคลื่อนที่โดยมีทิศทางในแนวระนาบหรือการเคลื่อนที่โดยมีทิศทางในแนวนอน

จากการวิเคราะห์ข้อมูลพบว่า คำบอกเวลา ได้แก่ “คำ” “ปี” (ปี) “ศักราช” “เดือน” “รุ่งเช้า” “เด็ก” (เด็ก) “ก้อง” (โมง) “วันพุก” (พฤษภาคม) “รุ่งนี้” “รุ่งแจ้ง” และคำที่มีความหมายอุปลักษณ์แสดงเวลา ได้แก่ “สุริยา” เมื่อปรากฏร่วมกับคำว่า “มา” “เข้า” “ออก” “หน้า” “หลัง” และ “ลุน” (หลัง, ที่หลัง) บอกถึงการเคลื่อนที่ในแนวระนาบ ลักษณะผังภาพที่เกิดขึ้นนั้นมีความแตกต่างกันตามการปรากฏ นำเสนอผลดังนี้

2.1 คำที่มีความหมายอุปลักษณ์แสดงเวลาปรากฏร่วมกับคำว่า “มา” ตัวอย่างเช่น

(11) “กันระติยา แจ้งมาผ่องแผ้ว ฝูงสกุนณากินแก้ว”

(เมื่อเวลาสว่างเคลื่อนที่เข้ามาแทนที่เวลากลางคืน ฝูงนกอยู่บนยอดไม้)

(คำวขอชีวหาลินคำ, 2511, น. 114-115)

อธิบายตัวอย่าง (11) ได้ว่า ตัวอย่าง (11) สภาพของเวลาแจ้ง หรือ ความสว่างในเวลาเช้าเคลื่อนที่เข้ามาแทนเวลามืด “ระติยา” มีผลต่อสรรพสิ่งรอบด้าน คือ ฝูงสกุนา หรือฝูงนก

2.2 คำบอกเวลาปรากฏร่วมกับคำว่า “เข้า” ตัวอย่างเช่น

(12) “สุชาติาน้องใหญ่ ขึ้นเป็นสาว อายุรุ่นราว สิบแปดปีเข้า เจ้าได้อุษา

ภิเชกลูกเจ้า หือเป่นผัวเมียร่วมรัก”

(สุชาติาเจริญเติบโตขึ้นจากเด็กเป็นสาวแรกรุ่น 18 ปีเคลื่อนที่เข้ามา

เจ้าก็ได้อภิเชกลูกเจ้าให้เป่นคู่ครอง)

(คำวขอช่างโพงนางम्मหอม, 2513, น. 39)

อธิบายตัวอย่าง (12) ได้ว่า เวลาเคลื่อนที่มาจากคน สิ่งทีบอกให้รู้ คือ ตัวเลขของ “อายุ” ซึ่งการเคลื่อนที่บอกการเปลี่ยนแปลงเรื่องสรีระร่างกายของ “สุจาดา” ที่เปลี่ยนจากวัยเด็กไปสู่วัยสาวแรกรุ่น

2.3 คำที่มีความหมายอุปลักษณ์แสดงเวลาปรากฏร่วมกับคำว่า “ออก” ตัวอย่างเช่น

(13) “สุรียาออกมาเรือเร้าประสูติเจ้ากุมาร”

(พระอาทิตย์เคลื่อนที่ออกมาสว่างไสวกัประสูติพระกุมาร)

(อุดม รุ่งเรืองศรี, 2528, น. 5)

อธิบายตัวอย่าง (13) ได้ว่า “สุรียา” เคลื่อนที่ออกจากพื้นที่หนึ่งซึ่งปิดล้อมด้วยสภาพของพระอาทิตย์ที่เกิดขึ้นหลังจากการเคลื่อนที่ออก คือ แสงที่ค่อย ๆ ปรากฏออกมามีลักษณะ “เรือเร้า” หรือสว่างไสว

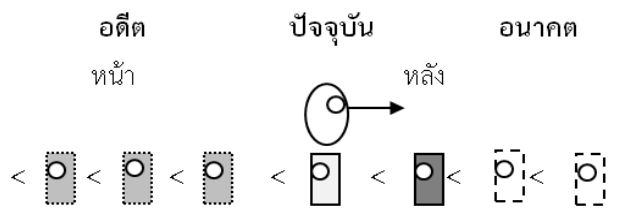
ลักษณะการเคลื่อนที่ในแนวระนาบของเวลายังรวมถึงเมื่อ “คำบอกเวลา” ปรากฏร่วมกับคำว่า “ลุน” และคำว่า “หน้า” ดังนี้

(14) “ถึงปาโตวันลุน พรุกเข้าใส่ส่องแจ้งอรุณ”

(ถึงวันหลัง พรุ่งนี้เคลื่อนที่เข้ามาพระอาทิตย์ส่องแสงสว่าง)

(อุดม รุ่งเรืองศรี, 2528, น. 11)

อธิบายตัวอย่าง (14) ได้ว่า ลักษณะการเคลื่อนที่ของ “วันลุน” แสดงเวลาที่ยังไม่สามารถกำหนดได้ว่าจะมาถึงเมื่อไร ดังผังภาพต่อไปนี้

ผังภาพ 3 แสดงลักษณะการเคลื่อนที่ของคำว่า “ลุน” จาก “วันลุน”

(ที่มา: Figure. 7: ‘Back’ ของ Radden, 2003, p. 235 อ้างในปิ่นอนงค์ อ่ำปะละ, 2559, น. 132

และปิ่นอนงค์ อ่ำปะละ, 2560, น. 76)

ผังภาพข้างต้นแสดงให้เห็นว่า เป็นผู้มองเห็นการเคลื่อนที่ของเวลาซึ่งอยู่ตำแหน่งปัจจุบัน โดยมี เป็นตำแหน่งของเวลาในอดีต และ เป็นตำแหน่งของเวลาในอนาคต ที่อยู่ด้านหลังของผู้มองเห็นการเคลื่อนที่ของเวลา มีเส้นทางการเคลื่อนที่ คือ _____ บอกเส้นทางการเคลื่อนที่ไปยังอนาคตที่อยู่ด้านหลัง รวมทั้ง < แสดงทิศทางในการเคลื่อนที่ผ่าน ผู้มองเห็นการเคลื่อนที่ของเวลา

(15) “ตัวข้าเจ้านี้ ปีนจากตุ๊กซี ย้อนเจ้าบุญมี มาช่วยม่อนข้า

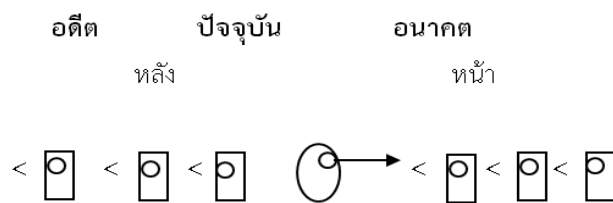
ตั้งนี้ไปสืบถึงวันหน้า จันกายาคิงม้วยมิต”

(ตัวเรานี้พ้นจากความทุกข์ได้เพราะความช่วยเหลือของท่านตั้งแต่

ตอนนี้สืบไปจนถึงวันข้างหน้าจันชีวิตจะม้วยมรณา)

(คนตอย, นามแฝง, 2502, น. 43)

อธิบายตัวอย่าง (15) ได้ว่า การเคลื่อนที่ของ “วัน” บอกถึงเวลาที่เกิดขึ้นในอนาคตที่ยังเคลื่อนที่มาไม่ถึงแต่คาดคะเนเบื้องต้นได้แน่ชัดว่าเวลานั้นจะเคลื่อนที่มานั่นเอง และการเคลื่อนที่นั้นเกิดอย่างต่อเนื่องจากปัจจุบันเคลื่อนไปยังอนาคต ดังผังภาพต่อไปนี้

ผังภาพ 4 แสดงลักษณะการเคลื่อนที่ของคำว่า “หน้า” จาก “วันหน้า”

(ที่มา: Figure 4: ‘face-to-face perspective’ ของ Radden, 2003, p. 233

อ้างในปิ่นอนงค์ อ่ำปะละ, 2559, น. 131 และปิ่นอนงค์ อ่ำปะละ, 2560, น. 78)

จากผังภาพดังกล่าวอธิบายได้ว่า เป็นผู้มองเห็นการเคลื่อนที่ของเวลาซึ่งอยู่ตำแหน่งปัจจุบัน โดยมี คือ ตำแหน่งของเวลาที่อยู่ในอนาคต และมีเส้นทางการเคลื่อนที่ คือ _____ บอกเส้นทางการเคลื่อนที่ไปยังอนาคตที่อยู่ด้านหลัง รวมทั้ง < แสดงทิศทางในการเคลื่อนที่เข้าหาผู้มองเห็นการเคลื่อนที่ของเวลา

3. การเคลื่อนที่โดยไร้ทิศทาง

ลักษณะหนึ่งของการเคลื่อนที่ในงานวิจัยที่พบ มีลักษณะการเคลื่อนที่ออกไปจากที่ แต่ไม่ปรากฏที่หมายที่แน่ชัดหรือไม่ระบุจุดสิ้นสุด คำที่แสดงการเคลื่อนที่และคำแสดงทิศทาง ได้แก่ “ไคว” หรือ “ไคว” (บรรจบ/ครบ) “ลวง” (ผ่าน) “ลวงล้ำ” “ลวงล้น” “จับกัน” (สัมผัส) “กอง” (รอ) “เือง” (ถึง) “เต็ง” (ถึง)

“ถึง” “คลา” (เคลื่อนที่) “โคลคลา” (เคลื่อนที่) หรือ “โกกา” (เคลื่อนที่) “ลับ” “จ๋อน” (เดินทาง) “คล้อย” (เคลื่อนลงต่ำ) “สบตด” (บรรจุ) “ส่อง” “ครบ” “ต้องเตียว” (เดิน) และ “จู้จ๋า” (ถึง) ผู้วิจัยจะขอยกตัวอย่างผลการวิเคราะห์ลักษณะการเคลื่อนที่ของคำว่า “โกกา” (เคลื่อนที่) “จ๋อน” (เดินทาง) “ต้องเตียว” (เดิน) “สบตด” (บรรจุ) และ “จู้จ๋า” (ถึง) เมื่อปรากฏร่วมกับคำบอกเวลา หรือคำที่มีความหมายอุปลักษณะ แสดงเวลา ดังจะได้ยกตัวอย่างดังต่อไปนี้

(16) “จันระติยา โกกาจากห้องเขายุกันธรชอกฟ้า”

(จนเวลากลางคืนเคลื่อนที่จากขอบฟ้าไป)

(คำวขอชีวหาลินคำ, 2511, น. 96)

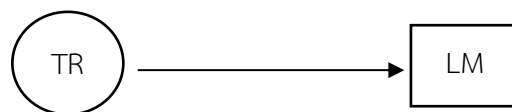
อธิบายตัวอย่าง (16) ได้ว่า “ระติยา” (กลางคืน) ปรากฏร่วมกับ “โกกา” (เคลื่อนที่) แสดงให้เห็นว่า “ระติยา” เคลื่อนที่จาก “ห้องเขายุกันธร” (ห้องฟ้า) ซึ่งเป็นพื้นที่หนึ่ง ก่อนที่อีกเวลาหนึ่งจะเคลื่อนที่เข้ามาแทนที่

(17) “ในคืนเจียนจ๋อน ลับบ่เปนนอน สามนางนั่งให้”

(กลางคืนเคลื่อนที่ไปนางทั้ง 3 คนนั่งร้องไห้ไม่เป็นอันหลับไม่เป็นอันนอน)

(อ้ายไชยเมืองเลน, 2513, น. 76)

อธิบายตัวอย่าง (17) ได้ว่า “คืน” เคลื่อนที่ไปในช่วงเวลา “กลางคืน” ซึ่งแสดงถึงระยะเวลาที่ยาวนาน รับรู้โดย “สามนาง” (เทวีจันทา และนางนาฏสนม) ซึ่งเป็นผู้ที่อยู่ในเหตุการณ์ แสดงด้วยผังภาพต่อไปนี้

ผังภาพ 5 แสดงลักษณะการเคลื่อนที่ของคำว่า “จ๋อน” จาก “คืน...จ๋อน”

(ที่มา: ปิ่นอนงค์ อ่ำปะละ, 2560, น. 132)

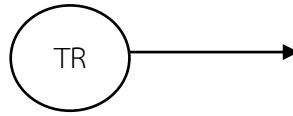
อธิบายผังภาพได้ว่า สิ่งที่เคลื่อนที่ คือ “คืน” “ดวงจันทร์” “เวลา” และ “สายสุริยะ” เคลื่อนที่เข้าไปโดยมีที่หมาย คือ มีเส้นทางการเคลื่อนที่ในแนวระนาบ คือ แสดงเส้นทางการเคลื่อนที่ไปยังที่หมายจากการมองเห็นของผู้มองเห็นการเคลื่อนที่

(18) “พระจันทร์ดวงงามเป่งป้อยอันต้องเดินเตียวอยู่ฟ้า”

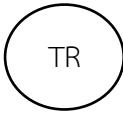
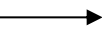
(พระจันทร์ส่องแสงงดงามสว่างเคลื่อนที่ไปบนท้องฟ้า)

(คำวขอชีวหาลินคำ, 2511, น. 5)

อธิบายตัวอย่าง (18) ได้ว่า “พระจันทร์” เคลื่อนที่ไปในท้องฟ้า ลักษณะการเคลื่อนที่เสมือนว่า “พระจันทร์” มี “เท้า” โดยสังเกตจากคำว่า “ต้องเดินเตี้ย” (เดิน) แสดงด้วยผังภาพต่อไปนี้

ผังภาพ 6 แสดงลักษณะการเคลื่อนที่ของ “ต้องเตี้ย” จาก “พระจันทร์ต้องเตี้ย”
(ที่มา: ปิ่นอนงค์ อ่ำปะละ, 2560, น. 136)

อธิบายผังภาพได้ว่า สิ่งที่เคลื่อนที่ คือ “เดือน” (พระจันทร์) มีเส้นทางการเคลื่อนที่ในแนวระนาบ คือ ลักษณะการเคลื่อนที่เคลื่อนไปโดยไร้ที่หมาย

(19) “ส่วนเสตถิพ้อ เก็บหน่อหน้าใจยินดี ขอบรักรอยู่ ต่อมาแถมแปดปี

สบตตเถิงรอดหันปอดี”

(ส่วนเศรษฐีผู้สืกรักขอบหน่อกษัตริย์จึงเลี้ยงดูด้วยความรักขอบเต็มใจ

ต่อมาเป็นเวลา 8 ปี เคลื่อนที่มาบรรจบก็ไปถึงที่นั่น)

(อ้ายไชยเมืองเลน, 2513, น. 1)

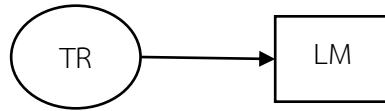
อธิบายตัวอย่าง (19) ได้ว่า คำบอกเวลา “ปี” (ปี) เคลื่อนที่ไปจนครบกำหนดการเคลื่อนที่ถึงที่หมาย โดย “เถิงรอด” แสดงถึงการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับ “เสตถิ” (เศรษฐี) กล่าวคือ ช่วงระยะเวลา 8 ปี เป็นช่วงเวลาที่เศรษฐีเลี้ยงดูหน่อกษัตริย์

(20) “สิบเดือนจู้จ้า นางประสูติครรภ์ ปิ่นต้องหน่อหน้า”

(10 เดือนเคลื่อนที่มาถึง นางคลอดลูกออกมา)

(อ้ายไชยเมืองเลน, 2513, น. 5)

อธิบายตัวอย่าง (20) ได้ว่า คำบอกเวลา “เดือน” ปรากฏร่วมกับคำว่า “จู้จ้า” (ถึง) แสดงลักษณะการเคลื่อนที่มาหา “นาง” (ผู้หญิงที่ตั้งครรภ์) ซึ่งเป็นการเคลื่อนที่แสดงระยะเวลาที่เวียนมาถึง ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงของ “นาง” จากการตั้งครรภ์ เมื่อถึง “สิบเดือน” กล่าวคือ จากตั้งครรภ์เปลี่ยนแปลงเป็น “ประสูติ” หรือคลอดบุตรออกมา แสดงด้วยผังภาพต่อไปนี้

ผังภาพ 7 แสดงลักษณะการเคลื่อนที่ของคำว่า “สวด” และ “จุ๊จ๊า”
(ที่มา: ปิ่นอนงค์ อ่ำปะละ, 2560, น. 122)

อธิบายผังภาพได้ว่า สิ่งที่เคลื่อนที่ (TR) คือ “ปี” และ “เดือน” เคลื่อนที่ไปถึงที่หมาย คือ (LM) มีเส้นทางการเคลื่อนที่ในแนวระนาบ คือ ที่แสดงเส้นทางการเคลื่อนที่ไปยังที่หมาย

อาจกล่าวได้ว่า ลักษณะการเคลื่อนที่ของเวลาตามที่น่าเสนอข้างต้นนั้นมีลักษณะการเคลื่อนที่แบบมีทิศทางและไร้ทิศทาง แสดงให้เห็นว่าเวลาสามารถเคลื่อนที่ได้ การเคลื่อนที่ของเวลานั้นสัมพันธ์กับปัจจุบัน อดีต และอนาคต อีกด้วย

อภิปรายผลการวิจัย (Discussion)

ผลการศึกษาลักษณะการเคลื่อนที่ของเวลาแบบมีทิศทาง ทำให้รู้ถึงภาษาที่ทำให้เข้าใจถึงกระบวนการคิดของคนไทยถิ่นเหนือที่มีต่อเวลาและการเคลื่อนที่ของเวลา จะเห็นได้ว่าวรรณกรรมคำมีลักษณะการบอกเวลาเกี่ยวข้องกับ วัน เดือน ปี เข้า สาย บ่าย เย็น ค่ำ มีด พระอาทิตย์ พระจันทร์ และท้องฟ้า การเคลื่อนที่ของสรรพสิ่งดังกล่าวแสดงถึงระบบความคิดจากการรับรู้การเคลื่อนที่ของพระอาทิตย์ พระจันทร์ นอกจากนี้ในการบอกเวลายังแสดงให้เห็นว่า คนไทยถิ่นเหนือมองการเคลื่อนที่ของวันเวลา การเปลี่ยนวันเวลาเป็นปรากฏการณ์ตามธรรมชาติที่เกิดขึ้นในชีวิตประจำวัน

งานวิจัยนี้ตั้งข้อสังเกตได้ว่า หากเป็นการเปลี่ยนแปลงของสรีระร่างกายของมนุษย์ สิ่งที่เคลื่อนที่ไม่ใช่คำบอกเวลาโดยตรงแต่จะเป็นคำที่มีความเกี่ยวข้องกับเวลา ได้แก่ “อายุ” และมักปรากฏร่วมกับคำบอกเวลา “ปี / ปี” เสมอ แสดงให้เห็นว่าคนไทยถิ่นเหนือมีระบบความคิดเกี่ยวกับ “อายุ” ว่าเกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนแปลง ผลการวิจัยนี้สอดคล้องกับข้อค้นพบของ Lee (2002, pp. 10 – 11) ที่ว่าการเปลี่ยนแปลงทางความหมายของคำที่สัมพันธ์เกี่ยวข้องกับเวลาทำให้เกิดภาพในความคิดตามบริบทของการใช้ ข้อสังเกตอีกลักษณะหนึ่ง คือ เมื่อ “ขึ้น” ปรากฏร่วมกับ “มา” เป็น “ขึ้นมา” แสดงให้เห็นการเคลื่อนที่ของเวลาจากจุดเริ่มต้นไปยังจุดสิ้นสุดของการเคลื่อนที่ ลักษณะนี้ตรงกับข้อค้นพบของ Lee (2002, p. 37) ที่ว่า กระบวนการรับรู้เรื่องการเคลื่อนที่ไปยังที่หมายหรือจุดหมายปลายทางของพื้นที่ที่ผู้รับรู้การเคลื่อนที่มองเห็น อีกประเด็นที่เกี่ยวข้องกับ “ขึ้น” ยังแสดงให้เห็นว่า “ขึ้น” ไม่ได้บอกการเปลี่ยนแปลงของคำบอกเวลาหรือคำที่มีความหมายอุปลักษณ์แสดงเวลา แต่ “ขึ้น” เป็นรูปภาษาแสดงการเคลื่อนที่ที่บอกลักษณะทางกายภาพของธรรมชาติจากการเปลี่ยนตำแหน่งตามการเคลื่อนที่ของพระจันทร์ในการเกิดข้างขึ้น – ข้างแรม

สำหรับกรณีของคำว่า “ลุน” (หลัง) แสดงตำแหน่งของผู้มองเห็นการเคลื่อนที่ซึ่งบอกถึงสิ่งที่ยังมาไม่ถึง ยังไม่เกิดขึ้น แต่สัมพันธ์กับผู้มองเห็นการเคลื่อนที่เนื่องจากทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางของการรับรู้ การเคลื่อนที่ของเวลาตามประสบการณ์ ประเด็นนี้ตรงกับแนวคิดของ Evans (2015, p. 71) ที่ว่าตำแหน่งของการเคลื่อนที่ของเวลาที่ยังมาไม่ถึง หรือยังไม่เกิดขึ้น เกี่ยวข้องกับของผู้มองเห็นการเคลื่อนที่ซึ่งกำลังเผชิญหน้าอยู่กับสิ่งนั้น และสิ่งที่กำลังเผชิญหน้าอยู่นั้นเป็นเรื่องของอนาคต ส่วนที่อยู่ด้านหลังผู้มองเห็นการเคลื่อนที่จะเป็นอดีตที่ผ่านพ้นไป

การเคลื่อนที่ของเวลาในกรณีที่คำบอกเวลา หรือคำที่มีความหมายอุปลักษณะแสดงเวลาปรากฏร่วมกับคำว่า “ออก” ที่ปรากฏในข้อมูลคำจากงานวิจัยนี้แสดงถึงสภาพของเวลา โดยเฉพาะการเคลื่อนที่ “ออก” ของพระอาทิตย์ และพระจันทร์ ซึ่งเกี่ยวกับการมองเห็น และตำแหน่งที่ผู้มองเห็นการเคลื่อนที่นั้นอยู่ ประเด็นดังกล่าวสอดคล้องกับแนวคิดของ Lee (2002, pp. 30 – 32) ที่กล่าวว่าเนื่องจากพระอาทิตย์และพระจันทร์เป็นสิ่งที่สามารถมองเห็นได้ การเคลื่อนที่ได้เองจึงอยู่ในตำแหน่งนอกที่หมายที่ พระอาทิตย์และพระจันทร์สัมพันธ์กับสิ่งนั้น

ในส่วนการเคลื่อนที่ของเวลาแบบไร้ทิศทาง ปรากฏร่วมกับรูปภาษาแสดงการเคลื่อนที่ ได้แก่ “ไคว่/ไกว” “ส่อง” “ครบ” และ “จู้จี้” ไม่ว่าจะ เป็นคำบอกเวลา “วัน” “ทุกวัน” “เดือน” “ปี” “วันลุน” “รุ่งรวายตรี” “คืน” “ศักราช” “ระดิดยา” และคำที่มีความหมายอุปลักษณะแสดงเวลา ได้แก่ “ตำวัน” “สุริยะ” “สุรียา” “สายัณหา” “พระอาทิตย์” “ดวงจันทร์” รวมทั้งคำว่า “เวลา” การเคลื่อนที่จะมีลักษณะเปลี่ยนตำแหน่งส่งผลต่อการเปลี่ยนของเวลา ประเด็นข้อค้นพบดังกล่าวตรงกับแนวคิดของ Talmy (2000, pp. 339 – 341) ที่ว่า การเปลี่ยนตำแหน่งของสรรพสิ่งอื่นที่เป็นจุดอ้างอิง และเหตุการณ์ในการเคลื่อนที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงของเวลา

สรุป (Conclusion)

ลักษณะการเคลื่อนที่ของเวลา ในภาษาไทยถิ่นเหนือ แสดงให้เห็นลักษณะการเคลื่อนที่ใน 3 ลักษณะ คือ เวลาเป็นการเคลื่อนโดยมีทิศทางในแนวตั้ง เวลาเป็นการเคลื่อนที่โดยมีทิศทางในแนวระนาบ และเวลาเป็นการเคลื่อนที่โดยไร้ทิศทาง ซึ่งลักษณะการเคลื่อนที่ดังกล่าวปรากฏผ่านรูปภาษาแสดงการเคลื่อนที่ มโนทัศน์ที่สะท้อนผ่านรูปภาษา และผังภาพที่อธิบายความคิดที่เชื่อมโยงกับมโนทัศน์ แสดงให้เห็นว่า เวลาในภาษาไทยถิ่นเหนือ มีความเกี่ยวข้องกับระบบความคิด การมองเห็นของคนไทยถิ่นเหนือจากการรับรู้ผ่านประสาทสัมผัส เช่น การมองเห็นการเคลื่อนที่ของเวลา การรับรู้สภาพของท้องฟ้าก่อนและหลังจากที่เวลาเคลื่อนที่ และช่วงเวลาที่เกิดการเปลี่ยนแปลง อาจกล่าวได้ว่า คนไทยถิ่นเหนือมองการเคลื่อนที่ของเวลาเป็นสิ่งที่เกี่ยวข้องและสัมพันธ์กับชีวิตประจำวันตั้งแต่เวลาเริ่มต้นจนถึงจุดสิ้นสุดของการเคลื่อนที่ของเวลา

บทความวิจัยนี้และงานวิจัยเรื่องอุปลักษณมโนทัศน์ “เวลาเป็นการเคลื่อนที่” ในภาษาไทยถิ่นเหนือ (ปิ่นอนงค์ อัมปะละ, 2563 ก) รวมทั้งบทความเรื่อง อุปลักษณเชิงมโนทัศน์ “เวลาเป็นการเคลื่อนที่ “ลง”

ในภาษาไทยถิ่นเหนือ” (ปิ่นอนงค์ อ่ำปะละ, 2563ข) ใช้ข้อมูลเกี่ยวกับวิทยานิพนธ์เรื่องระบบโนทัศน์ “เวลา” ของผู้พูดภาษาไทยถิ่นเหนือ (ปิ่นอนงค์ อ่ำปะละ, 2559) และบทความเผยแพร่วิทยานิพนธ์ เรื่องอุปลักษณ์เชิงมโนทัศน์ “เวลากับทรัพย์สิน” ในภาษาไทยถิ่นเหนือ (2560) แต่ลักษณะข้อมูลที่น่ามาวิเคราะห์ในบทความวิจัยนี้และงานวิจัยของ ปิ่นอนงค์ อ่ำปะละ (2563) มุ่งไปที่ประเด็นลึกลงไปเกี่ยวกับลักษณะการเคลื่อนที่ของเวลาที่ปรากฏร่วมกับคำกริยาแสดงทิศทาง ส่วนบทความอุปลักษณ์เชิงมโนทัศน์ “เวลาเป็นการเคลื่อนที่ “ลง” ในภาษาไทยถิ่นเหนือ” (ปิ่นอนงค์ อ่ำปะละ, 2563ข) เป็นเพียงการนำเสนอประเด็นเฉพาะส่วนการเคลื่อนที่ของเวลาในทิศทาง “ลง” เท่านั้น

ดังนั้นผลการศึกษาที่ได้จะทำให้ผู้อ่านเห็นภาพรวมชัดเจนในประเด็นลักษณะการเคลื่อนที่ของเวลา เข้าใจระบบการเคลื่อนที่ของเวลาที่มีทิศทาง การเคลื่อนที่ในแนวระนาบ และการเคลื่อนที่โดยไร้ทิศทาง รวมถึงการเข้าใจระบบการมองสรรพสิ่งรอบตัว เช่น เสียงร้องของสรรพสัตว์ การมองโลก การมองปรากฏการณ์การหมุนเวียนเปลี่ยนแปลงตามธรรมชาติ เช่น พระอาทิตย์ พระจันทร์ และนำมากำหนดการดำรงชีวิตกิจกรรมต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นของผู้ใช้ภาษาไทยถิ่นเหนืออีกลักษณะหนึ่ง

ข้อเสนอแนะในการวิจัย

ข้อเสนอแนะที่ผู้วิจัยจะได้นำเสนอต่อไป เป็นเรื่องที่สามารถนำไปประยุกต์และนำไปศึกษาต่อไป ซึ่งผู้วิจัยได้นำเสนอแล้วบางประเด็นในปิ่นอนงค์ อ่ำปะละ (2559, น. 143; 2563, น. 57) และจะได้ให้ข้อเสนอแนะเพิ่มเติมในบทความวิจัยเรื่องนี้ ดังต่อไปนี้

ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้

1) ผลการวิจัยจากงานวิจัยนี้สามารถนำไปใช้ในการสอนเรื่องอุปลักษณ์มโนทัศน์ที่เกี่ยวข้องกับการเคลื่อนที่ของเวลา คำที่มีความหมายอุปลักษณ์แสดงเวลา ได้แก่ “พระอาทิตย์” “พระจันทร์” “นาฬิกา” เป็นต้น เพื่อให้ผู้เรียนเห็นและเข้าใจลักษณะการเคลื่อนที่ของเวลา รวมทั้งระบบความคิดของคนไทยถิ่นเหนือที่มีต่อเวลาจากการเคลื่อนที่ของเวลาตามทฤษฎีภาษาศาสตร์ปริชาน

2) ผลการวิจัยจากงานวิจัยนี้สามารถนำไปใช้ในการจัดทำพจนานุกรมเกี่ยวกับคำแสดงลักษณะการเคลื่อนที่ของ “เวลา” ในภาษาไทยถิ่นเหนือ

ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

- 1) ควรศึกษาด้านวัฒนธรรมท้องถิ่นที่สะท้อนจาก “เวลา” ในวรรณกรรมคำว
- 2) ควรศึกษารูปภาษาที่แสดงเวลานอกเหนือจากกรอบการวิจัยที่กำหนดไว้ เช่น การบอกเวลาผ่านอากัปกริยาของสัตว์ในภาษาไทยถิ่นอื่น ๆ เช่น ภาษาไทยถิ่นอีสาน และภาษาไทยถิ่นใต้
- 3) ควรศึกษาเวลาเป็นการเคลื่อนที่ในภาษาไทยถิ่นอื่น ๆ เช่น ภาษาไทยถิ่นอีสาน ภาษาไทยถิ่นใต้ เพื่อดูระบบคิดของคนไทยถิ่นนั้น ๆ ว่ามีความคิดต่อเรื่องเวลาเป็นการเคลื่อนที่ได้อย่างไร

เอกสารอ้างอิง

ภาษาไทย

- คนดอย (นามแฝง). (2502). *คว่ำจ้าง 7 หัว 7 หาง*. เชียงใหม่: ประเทืองวิทยา.
- คว่ำซอซ้างโพงนางผมหอม*. (2513). เชียงใหม่: ประเทืองวิทยา.
- คว่ำซอซิวหาลิ้นคำ*. (2511). เชียงใหม่: ประเทืองวิทยา.
- คว่ำซอป่าตะเพียน*. (2511). เชียงใหม่: ประเทืองวิทยา.
- คว่ำซอสุวรรณเมกษะหมาชนคำ*. (2511). เชียงใหม่: ประเทืองวิทยา.
- คว่ำซออายร้อยยอด*. (2511). เชียงใหม่: ประเทืองวิทยา.
- นายไธต (นามแฝง). (2511). *คว่ำซอเรื่องกำก้ำดำ*. เชียงใหม่: นพบุรีการพิมพ์.
- นิคม พรหมเทพย์. (2534). *พระลอคำคร่าว*. เชียงใหม่: ม.ป.พ.
- นิโลบล ภูระย้า. (2556). *การศึกษาคำบอกเวลาในภาษาไทยถิ่นอีสานในพื้นที่ภาคอีสานตอนบน*. (วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต). กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ปัญญา (นามแฝง). (2511). *คว่ำซอนกกระจาบ*. เชียงใหม่: ประเทืองวิทยา.
- ปิ่นอนงค์ อัมปะละ. (2559). *ระบบมโนทัศน์ “เวลา” ของผู้พูดภาษาไทยถิ่นเหนือ (ดุชนิพนธ์ปรัชญาดุชนิพนธ์บัณฑิต)*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ปิ่นอนงค์ อัมปะละ. (2563 ก). *อุปลักษณมโนทัศน์ “เวลาเป็นการเคลื่อนที่” ในภาษาไทยถิ่นเหนือ*. (รายงานการวิจัยฉบับที่ 415). เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยพายัพ.
- ปิ่นอนงค์ อัมปะละ. (2563 ข). *อุปลักษณเชิงมโนทัศน์ “เวลาเป็นการเคลื่อนที่ “ลง” ในภาษาไทยถิ่นเหนือ*. *วารสารมหาวิทยาลัยนราธิวาสราชนครินทร์ (สาขามนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์)*, 7(1), 45 - 58.
- มธุรส คุ่มประสิทธิ์. (2553). *การศึกษาเปรียบเทียบวิธีการบอกเวลาในภาษาไทยกรุงเทพฯ กับภาษาซาไกแต้แนอัน ที่อำเภอป่าบอน จังหวัดพัทลุง*. (วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต). นครปฐม: มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- มิ่งมิตร ศรีประสิทธิ์. (2548). *การศึกษาเวลาในภาษาไทยถิ่นใต้*. *วารสารภาษาและวรรณคดีไทย*, 22(2), 160 - 195.

อ้ายไชยเมืองเลน (นามแฝง). (2513). *คาวชอจันต๊ะฆา*. เชียงใหม่: ประเทืองวิทยา.

อุดม รุ่งเรืองศรี. (2528). *คาวกาวิละ*. เชียงใหม่: ศูนย์วัฒนธรรม วิทยาลัยครูเชียงใหม่.

อุดม รุ่งเรืองศรี. (2547). *พจนานุกรมล้านนา-ไทยฉบับแม่ฟ้าหลวงตอนที่ 1-2*. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ป.

ภาษาอังกฤษ

Evans, V. & Green, M. (2006). *Cognitive Linguistics: An introduction*. Edinburgh: Edinburgh University Press.

Evans, V. (2015). *The crucible of language: How language and mind create meaning*. UK: Cambridge University Press.

Johnson, M. (1987). *The body in the mind*. Chicago: University of Chicago Press.

Kvalheim, D. R. (2000). *Conceptual metaphor of time in Thai and English*. [Master of Arts in Linguistics]. Chulalongkorn University.

Lakoff, G. & Johnson, M. (1980). *Metaphors we live by*. USA. Chicago: The University of Chicago Press.

Lakoff, G. (1987). *Women, fire, and dangerous things: What categories reveal about the mind*. Chicago: University of Chicago Press.

Lee, D. (2002). *Cognitive Linguistics: An introduction*. UK: Oxford University Press.

Radden, G. (2003). *The metaphor TIME AS SPACE across languages*. Geburtstag [online], 8(2-3), 226-239.

Talmy, L. (2000). *Toward a Cognitive Semantics*. Cambridge: Mass MIT Press.